

RENÉ DESCARTES

Correspondența completă

III
1645-1650

Ediție îngrijită de Vlad Alexandrescu

Traducere din franceză, latină și neerlandeză de Vlad Alexandrescu,
Robert Arnăutu, Cristian Moisuc, Călin Cristian Pop, Grigore Vida

Note, cronologie, notițe biografice, bibliografie și indici
de Vlad Alexandrescu, Robert Arnăutu, Călin Cristian Pop, Grigore Vida

Note complementare de Vlad Alexandrescu, Robert Arnăutu,
Ovidiu Babeș, Florin Crășmăreanu, Călin Cristian Pop

Tablă de materii

<i>Abrevieri</i>	5
<i>Cronologie</i>	11

Correspondența

1645

513. [Pierre sau Jacques] Dupuy (5 ianuarie)	27
514. Huygens către Descartes (16 ianuarie)	29
515. Rivet către Descartes (19 [ianuarie])	30
516. Tobias Andreae (7 februarie)	31
517. Picot (9 februarie)	31
518. Clerselier (9 februarie)	33
519. Universitatea din Groningen (17 februarie)	34
520. Picot (17 februarie)	36
521. Clerselier ([17 februarie])	38
522. Huygens (17 februarie)	41
523. [William Cavendish, Marchiz de Newcastle] ([aprilie-mai?])	43
524. Clerselier (10 aprilie)	45
525. Matthias Pasor către Descartes (16[/26] aprilie)	48
526. Mesland ([25? mai])	53
527. Tobias Andreae (5 mai)	55
528. Pollot (18 mai)	56
529. Prințesa Elisabeta ([18 mai])	58
530. Tobias Andreae (26 mai)	60
531. Matthias Pasor (26 mai)	62
532. Prințesa Elisabeta către Descartes (24 mai[/4 iunie])	63
533. Prințesa Elisabeta ([5-10 iunie])	66
534. Picot (1 iunie)	68
535. Prințesa Elisabeta către Descartes (12/22 iunie)	68
536. Regius către Descartes ([13/23 iunie])	70
537. Prințesa Elisabeta ([sfârșit de iunie – început de iulie])	71
538. Regius către Descartes ([27 iunie?]/6 iulie)	73
539. Regius ([cca 15 iulie])	74
540. Huygens către Descartes (7 iulie)	76
541. Tobias Andreae (16 iulie)	77
542. Prințesa Elisabeta (21 iulie)	80
543. Regius către Descartes ([13?]/23 iulie)	82
544. Regius ([sfârșitul lui iulie sau începutul lui august])	84

545. Picot (28 iulie)	85
546. [De Wilhem] (4 august)	87
547. Prințesa Elisabeta (4 august)	88
548. Huygens (4 august)	91
549. Prințesa Elisabeta către Descartes (6/16 august).....	93
550. Prințesa Elisabeta (18 august)	95
551. Prințesa Elisabeta către Descartes ([sfârșitul lui august])	99
552. Prințesa Elisabeta (1 septembrie).....	100
553. Prințesa Elisabeta către Descartes (3/13 septembrie).....	104
554. Prințesa Elisabeta (15 septembrie).....	105
555. De Wilhem (15 septembrie).....	109
556. De Wilhem (29 septembrie).....	110
557. Prințesa Elisabeta către Descartes (30 septembrie).....	112
558. [William Cavendish, Marchiz de Newcastle] ([a doua jumătate a lui octombrie])	114
559. Prințesa Elisabeta (6 octombrie)	117
560. [Clerseller?] (15 octombrie)	124
561. Prințesa Elisabeta către Descartes (28 octombrie)	125
562. [William Boswell] ([octombrie-noiembrie])	128
563. Prințesa Elisabeta (3 noiembrie)	130
564. Prințesa Elisabeta către Descartes ([30 noiembrie]).....	133
565. [Van Haestrecht?] ([noiembrie-decembrie])	135
566. Clerselier (20 decembrie)	139
567. Prințesa Elisabeta către Descartes (27 decembrie).....	140
568. Picot (29 decembrie)	141

1646

569. Mesland ([1645 sau 1646?])	142
570. X ([1645 sau 1646?])	145
571. Prințesa Elisabeta ([inceput de ianuarie])	148
572. X ([aprilie-decembrie])	152
573. Clerselier (12 ianuarie)	154
574. X ([15?] februarie)	155
575. Huygens către Descartes (5 februarie)	157
576. Clerselier (23 februarie)	158
577. Clerselier (2 martie).....	159
578. [Clerselier?] ([inceputul lui martie?]).....	160
579. Chanut ([6 martie])	162
580. [Picot?] ([primăvara?])	164
581. Mersenne ([10 martie]).....	167
582. Huygens (11 martie)	171
583. Prințesa Elisabeta ([cca 15 martie])	172
584. Mersenne către Descartes ([22 martie]).....	174
585. Sir Charles Cavendish (30 martie)	179
586. Un avocat (17 aprilie)	184
587. Mersenne (20 aprilie).....	185
588. Mersenne (20 aprilie).....	189
589. Prințesa Elisabeta către Descartes (15/25 aprilie).....	193

590. Clerselier ([primăvara]).....	195
591. Prințesa Elisabeta ([începutul lui mai])	197
592. Picot (4 mai)	201
593. Sir Charles Cavendish (15 mai).....	202
594. Roberval către Sir Charles Cavendish [pentru Descartes] ([a doua jumătate a lui mai]).....	204
595. Sir Charles Cavendish (15 iunie).....	210
596. De Wilhem (15 iunie)	213
597. Chanut (15 iunie).....	215
598. Clerselier ([iunie-iulie]).....	217
599. Prințesa Elisabeta către Descartes ([început de august]).....	220
600. [Clerselier] către Descartes ([iulie])	222
601. Părintele [Charlet] ([august]).....	245
602. Chanut către Descartes (25 august).....	246
603. [Clerselier] pentru Le Conte ([29 august])	249
604. Prințesa Elisabeta ([septembrie]).....	256
605. Prințesa [Sofia] ([septembrie]).....	261
606. Roberval către Sir Charles Cavendish [impotriva lui Descartes] ([cca 15 septembrie]).....	262
607. Mersenne (7 septembrie).....	266
608. [Colvius] ([5 octombrie])	269
609. Mersenne (5 octombrie)	271
610. X ([octombrie?]).....	275
611. Prințesa Elisabeta către Descartes (30 septembrie/[10 octombrie]).....	276
612. Mersenne (12 octombrie)	280
613. Prințesa Elisabeta ([noiembrie])	282
614. Prințesa [Sofia] ([noiembrie])	285
615. Chanut ([1 noiembrie]).....	286
616. Mersenne [impotriva lui Roberval] (2 noiembrie).....	289
617. Mersenne (2 noiembrie)	294
618. [Sir Charles Cavendish] ([2 noiembrie])	298
619. Picot (2 noiembrie)	300
620. Clerselier (9 noiembrie)	301
621. Mersenne (23 noiembrie)	302
622. [William Cavendish, Marchiz de Newcastle] ([23 noiembrie])	305
623. Prințesa Elisabeta către Descartes (19/29 noiembrie)	309
624. Huygens (30 noiembrie)	311
625. Prințesa Elisabeta ([decembrie])	313
626. Prințesa [Sofia] ([decembrie])	315
627. Chanut către Descartes (1 decembrie)	316
628. Părintele [Noël] (14 decembrie).....	318
629. Părintele [Charlet] ([14 decembrie]).....	320
630. Mersenne (14 decembrie)	322

1647

631. Van Foreest (5 ianuarie)	323
632. Huygens către Descartes (7 ianuarie)	324
633. Mersenne ([25 ianuarie])	325

634.	Van Foreest către Descartes (29 ianuarie)	328
635.	Chanut (1 februarie)	329
636.	Huygens (4 februarie)	338
637.	Prințesa Elisabeta către Descartes ([21 februarie])	339
638.	Prințesa Elisabeta ([martie])	341
639.	Picot (1 martie)	343
640.	Van Buitendijk ([către sfârșitul lui martie?])	344
641.	Mersenne ([15 martie])	348
642.	Prințesa Elisabeta către Descartes (1/11 aprilie)	350
643.	Heereboord (19 aprilie)	352
644.	Mersenne (26 aprilie)	353
645.	Picot (26 aprilie)	355
646.	Curatorii Universității din Leiden (4 mai)	356
647.	Curatorii Universității din Leiden ([4 mai])	363
648.	Prințesa Elisabeta ([10 mai])	364
649.	Chanut către Descartes (11 mai)	366
650.	Servien ([12 mai])	370
651.	Huygens (12 mai)	372
652.	Brasset către Descartes (15 mai)	373
653.	Curatorii Universității din Leiden către Descartes (20 mai)	374
654.	Van Wevelinchoven către Descartes (20 mai)	375
655.	De Wilhem (24 mai)	376
656.	Curatorii Universității din Leiden (27 mai)	377
657.	Van Wevelinchoven ([27 mai])	380
658.	[De Wilhem?] ([27 mai])	381
659.	Prințesa Elisabeta către Descartes ([sfârșit de mai])	383
660.	Chanut (6 iunie)	385
661.	Prințesa Elisabeta ([6 iunie])	390
662.	Picot (8 iunie)	391
663.	[Mersenne] ([septembrie])	392
664.	Chanut către Descartes ([21 septembrie])	394
665.	Chanut către Descartes (9 noiembrie)	395
666.	Huygens către Descartes (14 noiembrie)	396
667.	Regina Cristina (20 noiembrie)	397
668.	Chanut (20 noiembrie)	400
669.	Prințesa Elisabeta ([20 noiembrie])	402
670.	Brasset către Descartes (4 decembrie)	404
671.	Prințesa Elisabeta către Descartes (25 noiembrie/5 decembrie)	406
672.	Huygens (8 decembrie)	408
673.	Mersenne (13 decembrie)	410
674.	Brasset ([17?] decembrie)	412
675.	Huygens (27 decembrie)	414

1648

676.	[Pollot?] ([1648?])	415
677.	[Van Hogelande?] ([ianuarie])	417
678.	Mersenne (31 ianuarie)	418
679.	Brasset către Descartes (7 februarie)	420
680.	Mersenne (7 februarie)	421

681. Pollot (7 februarie).....	423
682. Wassenaer către Descartes (9 februarie).....	424
683. Prințesa Elisabeta ([14 februarie]).....	429
684. Scrisoarea apologetică către Magistratii orașului Utrecht impotriva Domnilor Voetius, Tatăl și Fiul (primăvara 1647, trimisă pe 21 februarie 1648).....	432
685. Consiliul orașului Utrecht (21 februarie).....	471
686. Chanut (21 februarie).....	472
687. Picot (28 februarie).....	474
688. [Silhon?] ([martie sau aprilie]).....	475
689. [Schooten] ([martie-aprilie]).....	478
690. Picot (4 aprilie).....	481
691. Mersenne (4 aprilie).....	483
692. Brasset către Descartes (30 aprilie).....	485
693. Chanut ([mai]).....	486
694. [Arnauld] către Descartes ([3 iunie]).....	487
695. Descartes pentru [Arnauld] (4 iunie).....	492
696. de Beaune (5 iunie).....	494
697. Prințesa Elisabeta către Descartes (20/30 iunie).....	495
698. Prințesa Elisabeta ([sfârșitul lui iunie – începutul lui iulie]).....	497
699. Mersenne ([iunie sau iulie]).....	499
700. Prințesa Elisabeta către Descartes ([sfârșitul lui iulie]).....	502
701. [Arnauld] către Descartes ([25 iulie]).....	504
702. Brasset către Descartes (27 iulie).....	507
703. Descartes pentru [Arnauld] (29 iulie).....	508
704. Prințesa Elisabeta către Descartes (13/23 august).....	511
705. Picot (1 septembrie).....	513
706. Picot (6 septembrie).....	515
707. Prințesa Elisabeta ([început de octombrie]).....	516
708. Picot (2 octombrie).....	518
709. Picot (13 noiembrie).....	518
710. Picot (7 decembrie).....	519
711. More către Descartes (11 decembrie).....	520
712. Regina Cristina către Descartes (2/[12] decembrie).....	528
713. Chanut către Descartes (12 decembrie).....	529
714. Descartes către [Van Schooten?] (18 decembrie).....	530

1649

715. More (5 februarie).....	535
716. Picot (21 februarie).....	542
717. Prințesa Elisabeta ([22 februarie]).....	544
718. Chanut (26 februarie).....	547
719. Regina Cristina ([26 februarie]).....	550
720. Chanut către Descartes (27 februarie).....	551
721. Brasset către Descartes (2 martie).....	552
722. More către Descartes (5 martie).....	553
723. Chanut către Descartes (6 martie).....	566
724. Van Schooten către Descartes (10 martie).....	567

725. Chanut către Descartes (27 martie).....	569
726. Chanut ([31 martie].....	569
727. Chanut (31 martie)	572
728. Prințesa Elisabeta ([31 martie]).....	574
729. [Brasset] ([31 martie]).....	575
730. Picot (2 aprilie).....	576
731. [Van Hogelande? pentru Jacobus du Bois] ([8 aprilie]).....	577
732. Van Schooten ([9 aprilie?]).....	580
733. More (15 aprilie).....	583
734. [Brasset] ([23 aprilie])	589
735. Chanut ([23 aprilie])	590
736. Clerselier ([23 aprilie])	591
737. Picot (23 aprilie).....	594
738. Picot (7 și 14 mai)	595
739. Prințesa Elisabeta ([inceput de iunie])	596
740. Freinsheim ([inceputul lui iunie])	597
741. Carcavy (11 iunie)	599
742. Carcavy către Descartes (9 iulie)	601
743. More către Descartes (23 iulie)	605
744. Carcavy (17 august)	621
745. More ([cca 25 august])	627
746. Van Hogelande (30 august).....	630
747. Picot (30 august).....	631
748. [Picot] (30 august).....	632
749. Van Hogelande (30 august).....	633
750. Carcavy către Descartes (24 septembrie)	634
751. Prințesa Elisabeta ([29 septembrie/9 octombrie]).....	641
752. Picot (9 octombrie)	643
753. Brasset ([17] octombrie)	645
754. More către Descartes (21 octombrie)	646
755. Brasset către Descartes (4 noiembrie).....	657
756. Clerselier (6 noiembrie)	658
757. Brasset către Descartes (27 noiembrie).....	660
758. Prințesa Elisabeta către Descartes (24 noiembrie/4 decembrie).....	661
759. Picot (4 decembrie)	662
760. Huygens (4 decembrie)	664
761. [Brégy] (18 decembrie)	667
762. Picot (25 decembrie)	669

1650

763. [Philibert de la Mare?] ([decembrie 1649 sau ianuarie 1650]).....	670
764. [Van Schooten?] ([1649 sau 1650]).....	671
765. Brégy (15 ianuarie).....	672
766. Picot (15 ianuarie)	674
767. Către frații săi (10 februarie)	674
768. Henri Schluter către [Van Hogelande?] (12 februarie)	675
769. Van Wullen către Wilhelm Pies (12 februarie)	676
770. More către Clerselier [Răspuns la fragmentul lui Descartes] ([iulie-august 1655?]).....	679

<i>Note complementare</i>	685
<i>Marin Mersenne – omul-releu al Republicii Literelor</i> (Călin Cristian Pop).....	685
<i>Constantijn Huygens, Domn de Zuylichem</i> (Robert Arnăutu).....	691
<i>Elisabeta de Boemia, Prințesă Palatină (1618-1680)</i> (Vlad Alexandrescu).....	695
<i>Descartes și distincțiile metafizicii scolastice</i> (Florin Crișmăreanu).....	725
<i>Uniunea substanțială dintre minte și corp</i> (Robert Arnăutu).....	740
<i>Rivalitatea dintre Descartes și Roberval</i> (Ovidiu Babeș).....	748
<i>Despărșirea lui Regius de Descartes</i> (Vlad Alexandrescu).....	765
<i>Pregătirea și publicarea Pasiunilor sufletului</i> (Robert Arnăutu).....	784
<i>Notițe biografice ale corespondenților</i>	789
<i>Concordanțe</i>	853
<i>Bibliografie</i>	971
<i>Index nominum</i>	1017
<i>Erată</i>	1035
<i>Prezentarea editorilor și traducătorilor</i>	1037

612

Descartes către Mersenne
Egmond[-Binnen], 12 octombrie 1646¹

AT IV 526-528: CDLI; AM VII 192-193: 555; B 2312: 577;

JRA I 538-539: Mers 125; CM XIV 530-532: 1530

Scrisoare autografă expedită

Paris, Bibliothèque Nationale de France, f. fr., nouv. acq. 5160,
fol. 39 recto-verso

Cuvioase Părinte,

Cu foarte puțin timp în urmă am avut cinstea să vă scriu²; dar, întrucât am primit de puțin timp o scrisoare de la Domnia voastră³ în care mă amenințați că îmi veți trimite scrieri ale lui Roberval, m-am gândit că trebuie să vă mai scriu și acest bilet, pentru a vă spune că pun atât de puțin preț pe tot ceea ce ar putea veni de la Domnia sa, încât nu cred că ar merita prețul expedierii, și că vă rog cu smerenie să nu îmi mai trimiteți niciodată nimic din partea lui; nu sunt deloc atât de curios să citesc prostii. Degeaba susține că știe de o mie de ori mai multe lucruri decât mine în materie de Geometrie; câtă vreme nu va oferi alte dovezi decât cele arătate până acum, nu îl voi prețui mai mult. Cât privește ceea ce mi-a spus, când eram la Paris⁴, referitor la problema lui Pappus, aflați că nu era nimic care să se refere la Geometrie, ci doar la Gramatică, prin aceea că făcea un joc de cuvinte sau deplasa vreo virgulă, pentru a spune că nu am înțeles corect sensul cuvintelor autorului; lucru pe care l-am considerat atunci atât de ridicol și atât de lipsit de importanță, încât nici măcar nu l-am reținut și nu mi-l mai pot aminti. Dar Domnia voastră credeți că, dacă ar avea un motiv să revină asupra chestiunii, ar fi

1. Traducere din franceză de VA și CM. În colecția La Hire scrisoarea are numărul 65, iar în numerotarea lui dom Poirier poartă numărul 55. Manuscrisul se prezintă ca o jumătate de foaie, scrisă de ambele părți. Clerselier nu a publicat-o, poate pentru că se referă doar la persoana lui Roberval, neavând nici o relevanță științifică.
2. Descartes scrisese cu o săptămână în urmă A 609, către Mersenne, 5 octombrie 1646 (AT IV 508-513).
3. Scrisoarea s-a pierdut.
4. Se pare că întâlnirea a avut loc la Paris în iulie sau octombrie 1644, cu prilejul călătoriei lui Descartes în Franța. Descartes pomeneste întâlnirea cu Roberval și în A 581, către Mersenne, [10 martie] 1646 (AT IV 363, r. 11-14). Despre acest episod al controversei, vezi și nota explicativă a lui Paul Tannery în AT IV, 364-366, care dovedește că Roberval nu critica soluția matematică oferită de Descartes la problema lui Pappus, ci doar modul în care Descartes se raporta, în *Geometria* (p. 305, r. 10-14), la un fragment din traducerea lui Federico Commandino din 1588 (*Pappi Alexandrini Mathematicae Collectiones*). Vezi și Chikara Sasaki, *Descartes's Mathematical Thought*, Dordrecht, 2003, pp. 207 și urm., precum și H.J.M. de Bos, *Redefining Geometrical Exactness: Descartes' Transformation of the Early Modern Concept of Construction*, New York, 2001, pp. 281 și urm.

nevoie să fie rugat să o facă? Dimpotrivă, vă asigur că nici o rugămintă nu l-ar fi făcut să tacă și nu ar fi târâgănat timp de doi ani până să îmi trimită acea frumoasă scriere.

Oricum ar sta lucrurile, vă rog, încă o dată, cu smerenie, să nu îmi mai trimiteți niciodată nimic din partea lui, și nici din partea nici unuia dintre confrății săi, altfel spus din partea celor care nu caută cu bună credință adevărul, ci încearcă să dobândească faimă contrazicându-i pe alții. În sfârșit, declar încă de pe acum că nu voi mai citi nici o scriere, cu excepția scrisorilor de la prietenii mei, care îmi vor aduce vești despre ei și îmi vor spune cum voi avea prilejul să îi slujesc; după cum, de asemenea, nu voi mai scrie niciodată nimic altceva¹ în afară de scrisori pentru prietenii mei, ale căror subiect va fi *si vales, bene est etc.*². Nu mă mai amestec în nici o știință decât pentru învățătura mea personală. Iar pe toți cei care se vor lăuda că au lucruri de obiectat împotriva scrierilor mele, vă rog să îi îndemnați să nu mi le trimită personal, ci să le publice. Și să scrie aceștia oricâte cărți ar vrea împotriva mea, dacă nu voi afla de la cei mai inteligenți oameni că ele sunt foarte bune, pur și simplu nu le voi citi. Și cu atât mai puțin sunt obligat să citesc manuscrise, cu cât știu că acestea sosesc de la o persoană ca Roberval, de la care nu am văzut să vină niciodată nimic care să valoreze ceva. Sunt, cu toate acestea,

Cuvioase Părinte,

Al Domniei voastre predevotat și preaindatorat slujitor,

DESCARTES

Din Egmond, 12 Oct[ombrie] 1646

Tocmai am aflat de predarea orașului Dunkerque³. Scrisoarea alăturată prezentei este răspunsul meu la cea pe care mi-ați trimis-o din partea nepotului meu din Crévis⁴.

1. Descartes avea să-și schimbe hotărârea două săptămâni mai târziu, scriind A 616, către Mersenne [împotriva lui Roberval], 2 noiembrie 1646 (AT IV 543-551).

2. „Dacă sunteți sănătos, e bine” (lat.).

3. În cursul evenimentelor Războiului de Treizeci de Ani împotriva spaniolilor, trupele franceze conduse de Ludovic al II-lea de Bourbon-Condé, cunoscut ca duce d'Enghien și apoi ca Marele Condé, cuceresc câteva orașe ale Flandrei, iar la 11 octombrie, Dunkerque se predă trupelor franceze sprijinite de 3.000 de infanteriști polonezi și de 2.000 de cazaci zaporojeni comandați de Bogdan Hmelnițki.

4. François Rogier, fiul lui Pierre Rogier, senior de Crévis, și al Jeannei Descartes, sora mai mare a filosofului.

613

Descartes către Prințesa Elisabeta
[Egmond-Binnen, noiembrie 1646]¹

AT IV 528-532: CDLII; Clerselier I 56-59: XV; EL I 38-40: XV;
AM VII 194-197: 556; B 2316-2318: 578; JRA II 269-271: Élis 40
Textul lui Clerselier

Doamnă,

Am primit un mare dar din partea Alteței Voastre prin faptul că a binevoit să aflu din scrisoarea ei² buna desfășurare a călătoriei sale și că a sosit cu bine într-un loc în care, fiind foarte prețuită și iubită de apropiații săi, cred că are tot atâtea bunuri pe câte putem să ne dorim rațional în această viață. Căci, știind condiția celor omenești, ar însemna să supărăm prea tare soarta dacă am aștepta de la ea atâtea înlesniri încât să nu avem, măcar în imaginație, nici o pricină de supărare. Când nu sunt lucruri de față care să stingherească simțurile, nici vreo suferință în trup care să-l tulbure, o minte care urmează rațiunea adevărată se poate lesne socoti mulțumită. Iar pentru aceasta nu este nevoie nici să uite și nici să nu țină seama de lucrurile îndepărtate; ajunge să încerce de a nu avea nici o pasiune pentru cele care i-ar putea displace: ceea ce nu este împotriva iubirii creștine, deoarece adesea putem găsi mai degrabă leacuri pentru răul pe care îl cercetăm fără pasiune, decât pentru acelea de care suntem necăjiți. Însă, cum sănătatea trupului și prezența lucrurilor plăcute ajută mult mintea, pentru a goni în afara ei toate pasiunile ce alcătuiesc mâhnirea și a deschide calea celor ce alcătuiesc bucuria, tot astfel, reciproc, când mintea este plină de bucurie, aceasta ajută mult ca trupului să-i meargă mai bine și ca lucrurile de față să pară mai plăcute.

Și mai îndrăznesc de asemenea să cred că bucuria interioară are o forță tainică pentru a-și face soarta mai prielnică. Nu aș scrie aceasta unor persoane

1. Traducere din franceză de VA. Fără dată în Clerselier. Clerselier-Institut I 56: „Deoarece primise în timpul călătoriei ei scrisoarea D[omnului] D[escartes] în care li arată judecata pe care o face despre *Principiile* lui Machiavel, Prințesa Elisabeta așteptă să sosească la Berlin pentru a-i răspunde, D[omnul] Desc[artes], după ce primi această scrisoare a Prințesei Elisabeta, prin mijlocirea Prințesei Louise, le răspunde atunci celor două Prințese cu cele două scrisori care alcătuiesc cea de-a 15-a și de-a 16-a scrisoarea a acestui I Vol[um]. Nu sunt datate, dar socotesc totuși că au fost scrise la 30 Octombrie 1646, deoarece cea de-a 17-a din I-ul Vol[um] este un răspuns, posterior acestora, și datat precis din 15 Decembrie 1646”. AT propune datarea scrisorii în noiembrie 1646, ținând seama de faptul că răspunsul prințesei (A 624, AT IV 578-581) este datat la 29 noiembrie. AM VII 194 revizuește puțin datarea, schimbând-o în „octombrie sau noiembrie 1646”.
2. A 611, *Prințesa Elisabeta către Descartes*, 30 septembrie[/10 octombrie 1646] (AT IV 523-524).

care au mintea slabă, de teamă să nu le îndemn la vreo superstiție; dar de Alteța Voastră mi-e doar teamă că mă va lua peste picior, spunându-mi că am devenit prea credul. Cu toate acestea, am un număr nesfârșit de experiențe și, cu ele, autoritatea lui Socrate, pentru a-mi confirma părerea. Experiențele sunt că am observat adesea că lucrurile pe care le-am făcut cu inima veselă și fără nici o împotrivire interioară îmi izbutesc de obicei pe de-a-ntregul, până într-atâta încât, la jocurile de noroc, unde domnește singur norocul, l-am simțit mereu mai prielnic când aveam de aiurea motive de bucurie decât atunci când aveam de mâhnire. Iar ce se numește indeobște demonul lui Socrate nu era fără îndoială nimic altceva decât faptul că avea obiceiul de a-și urma înclinațiile interioare și socotea că deznodământul a ceea ce urma să întreprindă va fi fericit dacă avea vreo tainică senzație de veselie, iar dimpotrivă, că va fi nefericit atunci când era mâhnit. Este adevărat însă că ar însemna să fim superstițioși dacă am crede în aceste lucruri într-atât pe cât se spune că o făcea el; căci Platon povestește despre el că rămânea acasă chiar, ori de câte ori demonul său nu îl îndemna să iasă¹. Dar cu privire la acțiunile importante ale vieții, atunci când ni se par atât de confuze încât înțelepciunea nu ne poate învăța ce trebuie să facem, cred că avem mare dreptate să urmăm sfatul demonului lui și că este de folos să fim încredințați că lucrurile pe care le întreprindem fără împotrivire și cu libertatea ce însoțește de obicei bucuria ne vor izbuti cu siguranță.

Astfel, îndrăznesc aici să o îndemn pe Alteța Voastră, de vreme ce se găsește într-un loc unde cele din preajmă îi dau numai mulțumire, să binevoiască să contribuie după putința ei pentru a încerca să fie mulțumită; ceea ce poate, mi se pare, cu ușurință, nezăbovînd cu mintea decât la lucrurile de față, și necugetând la treburi, decât în ceasurile în care curierul este gata să plece. Și socotesc că este o întâmplare fericită că volumele Alteței Voastre nu i-au putut fi aduse atât de devreme pe cât le aștepta²; căci lectura lor nu este atât de vrednică să întrețină veselia, pe cât este să aducă mâhnirea, mai cu seamă aceea a cărții aceluia Doctor al Principiilor³, care, zugrăvind numai greutățile cu care ei izbutesc să se mențină și faptele crude sau perfide pe care îi

1. Platon, *Apărarea lui Socrate*, 31d: „Duhul acesta este sădit în mine încă de copil, și-mi apare ca un glas. Îndată ce se arată, mă împiedică de la ce am de gând să fac, însă nu mă împinge niciodată să fac ceva” (traducere de Cezar Papacostea revizuită de Constantin Noica, București, 1968, pp. 22-23). Baillet relatează despre un tratat al lui Descartes, intitulat *De Deo Socratis*, în care Descartes cercetase ce putea fi acel demon familiar al lui Socrate, dar precizează că, la plecarea lui Descartes în Suedia, tratatul nu mai era în posesia filosofului (*Vie de M. Descartes*, II, 408). Despre acest tratat, vezi J. Deprun, *De Descartes au romantisme*, Paris, Vrin, 1987; Ettore Lojacono, „Socrate e l'honnête homme nella cultura dell'autunno del Rinascimento francese e in René Descartes”, în *Socrate in Occidente*, a cura di Ettore Lojacono, Firenze, 2004, pp. 103-146; Vincent Carraud, Gilles Olivo, „De deo Socratis?”, în *Écrits de jeunesse*, pp. 173-179.

2. A 611, *Prințesa Elisabeta către Descartes*, 30 septembrie[/10 octombrie 1646] (AT IV 520).

3. Adică Niccolò Machiavelli.

povățuiește să le comită, face că particularii care îl citesc sunt înclinați nu atât să invidieze condiția lor, cât să o deplângă.

Alteța Voastră a observat din cale-afară de bine greșelile lui și pe ale mele; căci este adevărat că scopul lui de a-l lăuda pe Cesare Borgia l-a făcut să statornicească maxime generale pentru a justifica niște acțiuni particulare care pot fi anevoie iertate; iar de atunci am citit discursurile lui despre Titus Livius¹, unde n-am remarcat nimic rău. Iar preceptul său cel mai de seamă, care este ca principele să-și stărpească cu totul dușmanii, ori să și-i facă prieteni, fără a urma niciodată calea de mijloc este fără îndoială cel mai sigur; dar, atunci când nu are nici un motiv de teamă, nu este și cel mai generos.

532 Alteța Voastră a observat foarte bine și taina fântânii miraculoase², în faptul că sunt mulți săraci ce îi laudă virtuțile care sunt poate plătiți de cei ce nădăjduiesc că vor avea câștiguri de pe urma ei. Căci este sigur că nu există vreun leac care să fie bun la toate suferințele; însă, mulți încercându-l pe acesta, cei ce au avut vreun folos îl vorbesc de bine, iar despre ceilalți nu se vorbește. Orice ar fi, calitatea de purgativ pe care o are una din fântâni și culoarea albă cu gustul dulce și răcoritor al celeilalte dau temeiul de a socoti că trec prin zăcăminte de antimoniu și de mercur, care sunt două doctorii primejdioase, mai ales mercurul. Iată de ce nu aș sfătui pe nimeni să bea din ele. Vitriolul și fierul din apele de la Spa sunt mult mai puțin de temut; iar fiindcă și unul, și celălalt micșorează splina și elimină din melancolie, le prețuiesc³.

Căci Alteța Voastră îmi va îngădui, dacă binevoiește, să închei această scrisoare în felul în care am început-o și să-i urez înainte de toate mulțumirea minții și bucurie, ca fiind nu numai fructul pe care îl așteptăm de la toate celelalte bunuri, dar și adesea un mijloc ce sporește farmecul pentru a le dobândi; și cu toate că nu sunt vrednic să mă ostenesc în slujba Alteței Voastre decât prin dorințele mele, îndrăznesc totuși să o încredințez că sunt în chip mai desăvârșit decât oricine altcineva de pe această lume etc.

1. Machiavelli, *Discursuri asupra primei decade a lui Titus Livius* (1513-1519).

2. Fântâna din Hornhausen, vezi A 611, *Prințesa Elisabeta către Descartes*, 30 septembrie/10 octombrie 1646] (AT IV 523).

3. Vezi A 532, *Prințesa Elisabeta către Descartes*, 24 mai/[4 iunie 1645] (AT IV 208, r. 23); A 533, *către Prințesa Elisabeta* [5-10 iunie 1645] (AT IV 220, r. 5); A 535, *Prințesa Elisabeta către Descartes*, 12/22 iunie [1645] (AT IV 234, r. 12) și A 542, *către Prințesa Elisabeta*, 21 iulie 1645 (AT IV 251, r. 5-6).

614

Descartes către Prințesa [Sofia]
[Egmond-Binnen, noiembrie 1646]¹

AT IV 533: CDLII *bis*; Clerselier I 60: XVI; EL I 40: XVI;

AM VII 198: 557; B 2320: 579; JRA II 272: Élis 41

Textul lui Clerselier

Doamnă,

Scrisoarea pe care am avut cinstea să o primesc de la Berlin² îmi aduce la știre că sunt foarte îndatorat Alteței Voastre, și luând aminte că cele pe care le scriu și pe care le primesc trec prin mâini atât de vrednice, mi se pare că Doamna Soră a Alteței Voastre face Intocmai precum Divinitatea Supremă, care obișnuiește să se folosească de mijlocirea Îngerilor pentru a primi ascultările oamenilor, care le sunt mult inferiori, și pentru a le aduce la cunoștință poruncile sale. Și pentru că sunt de o Religie care nu mă oprește să invoc Îngerii, vă rog cu stăruință să primiți cu inima deschisă mulțumirile mele și mărturia că sunt, cu multă dăruire, etc.

-
1. Traducere din franceză de VA și GV. Fără dată în Clerselier, iar ca destinatar: „Către Doamna Louise, Prințesă Palatină”. Clerselier-Institut I 60, pe un fluturaș: „Cea de-a 16-a scrisoare din Vol[umul] I este a D[omnului] D[escartes] către P[rințesa] Louise. Este un cuvânt de laudă pe care i-l adresează trimițându-i scrisoarea a 15-a din Vol[umul] I pentru sora ei, Elisabeta [= A 613, *către Prințesa Elisabeta* (noiembrie 1646) (AT IV 528-532)]. Această scrisoare nu este datată, dar cum am stabilit-o pe cea de dinainte pe 20 Octombrie 1646, trebuie stabilită și cea de față pe 20 Octombrie 1646”. Un fluturaș scris de mâna lui Legrand la scrisoarea XVIII din Clerselier [= A 626, *către Prințesa (Sofia)* (decembrie 1646) (AT IV 592)] precizează că adevăratul intermediar al scrisorilor dintre Descartes și Elisabeta era Sofia, nu Louise.
 2. Clerselier: „Beclin” (Descartes îl amintește pe „Domnul de Beclin” în A 583, *către Prințesa Elisabeta* (cca 15 martie 1646), AT IV 414, r. 2-3); Clerselier-Institut: „Berlin”.